

Επικαιροποίηση και συμβολοποίηση: η αφήγηση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου για τους νεαρούς αναγνώστες του εικοστού πρώτου αιώνα και η περίπτωση του Erich –Emmanuel Schmitt.

Ζερβού Αλεξάνδρα

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης

Περίληψη

Η σημερινή παιδική και νεανική Λογοτεχνία που αναφέρεται στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο επηρεάζεται, σε διεθνές επίπεδο, από την αντίστοιχη Λογοτεχνία των ενηλίκων, αλλά και από τη γενικότερη περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Οι τρεις βασικοί παράγοντες που καθορίζουν τη διαχείριση του ιστορικού υλικού είναι

1. Η τρέχουσα πολιτική πραγματικότητα, όπως, για παράδειγμα, η θέση της Γερμανίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ή η εξωτερική πολιτική του Ισραήλ.
2. Η ιστορική έρευνα στην εκλαϊκευμένη της μορφή, όπως για παράδειγμα, η τάση να εξετάζονται οι ευθύνες των κατακτημένων λαών ως προς το Ολοκαύτωμα και να εξαιρείται η εντός της Γερμανίας αντίσταση κατά του Ναζισμού.
3. Η παιδαγωγική Λογοκρισία με τη μορφή της πολιτικής ορθότητας που αποκλείει την απόλυτα αρνητική εικόνα αυτών που ξεκίνησαν τον πόλεμο, αλλά και την αγιοποίηση των θυμάτων.

Στα πολύ σημαντικά εφηβικά μυθιστορήματα των Γκρας(*Σαν τον κάβουρα*) και Σανσάλ (*Ο Γερμανός Μουτζαχεντίν*), καθώς και στο παιδικό βιβλίο του Σμιτ(*Το παιδί του Νάοε*), παρατηρείται μια σαφής διάθεση να επικαιροποιηθεί η Ιστορία, να φανεί πώς αυτή επηρεάζει τη σημερινή ζωή. Στο βιβλίο του Σμιτ η Ιστορία συμβολοποιείται, παίρνει την υλική εικόνα των δημιουργημάτων που έχουν σχέση με την κουλτούρα των καταδιωκόμενων ανθρώπων που κάθε φορά είναι διαφορετικοί.

Α. Ιστορικές αναθεωρήσεις και λογοτεχνικές αφηγήσεις

Εχουν περάσει πάνω από εβδομήντα χρόνια από τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ωστόσο η σημερινή Λογοτεχνία, και μάλιστα αυτή που απευθύνεται σε νεανικό κοινό, ασχολείται ιδιαίτερα μαζί του. Σήμερα εκδίδονται και επανεκδίδονται πολύ περισσότερα σχετικά νεανικά βιβλία από όσα παλιότερα, που, όπως είναι αναμενόμενο, αν και αναφέρονται στη συγκεκριμένη ιστορική εποχή, απεικονίζουν θεαματικά εντελώς σύγχρονες αντιλήψεις. Ανάλογα με την επικαιρότητα, την εκάστοτε επικρατούσα πολιτική ορθότητα, αλλά και την επιστημονική ιστορική έρευνα στην εκλαϊκευμένη μορφή της, καθορίζεται και η οπτική γωνία της αφήγησης στα παιδικά βιβλία.

Ως αφετηριακή παρατήρηση, θα διατυπώναμε το παρακάτω αξίωμα: Η πρόσληψη των γεγονότων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου από τους σημερινούς δημιουργούς, αλλά και από τους σημερινούς αναγνώστες, πραγματοποιείται παρόμοια με την πρόσληψη των κλασικών κειμένων της Λογοτεχνίας. Η σύγχρονη κοινωνία (δηλαδή οι συγγραφείς, οι εκδότες, οι αναγνώστες, αλλά και το σύστημα αξιών και οι νοοτροπίες) καθρεφτίζεται σε αυτά, αναζητώντας και αποκαλύπτοντας το δικό της πρόσωπο.

Για παράδειγμα, σήμερα που η έρευνα ανιχνεύει τις ευθύνες των κατακτημένων λαών, αυτών που διευκόλυναν τους κατακτητές στην εξόντωση των Εβραίων, δύσκολα θα γραφόταν (κι ακόμα δυσκολότερα θα εκδιδόταν) ένα μυθιστόρημα που να μεγεθύνει την γαλλική αντίσταση, ώστε αυτή να φαίνεται γενική και καθολική. Αντίθετα, στις μέρες μας, μυθιστορήματα που τολμούν να περιγράψουν ή να υπαινιχθούν αυτήν την όχι κολακευτική εθνική πραγματικότητα, ενδιαφέρουν περισσότερο το αναγνωστικό κοινό μικρών και μεγάλων, προκαλούν τον έπαινο της κριτικής και μάλιστα βραβεύονται. Το παράδειγμα του πρόσφατα τιμημένου με Νόμπελ (2014) Γάλλου συγγραφέα, Πατρίκ Μοντιανό (1945-), που περιγράφει συχνά και κάποτε υπαινικτικά το μουντό πνιγηρό Παρίσι των δωσιλόγων και των συνεργατών, είναι αρκετά χαρακτηριστικό.

Σήμερα, επίσης, στο πλαίσιο της ενωμένης Ευρώπης, της Ευρωπαϊκής Παιδείας και της φορτισμένης οικονομικής επικαιρότητας, σχεδόν κανένας συγγραφέας για παιδιά δεν διανοείται να χρησιμοποιήσει τον όρο «Γερμανοί», για να ονομάσει τις στρατιωτικές δυνάμεις Κατοχής στην Ευρώπη. Ο όρος «Ναζί» είναι ο ενδεικνυόμενος, παρόλο που η χρήση του με την σχεδόν αποϊδεολογικοποιημένη της σημασία δεν είναι κάτι το νέο. Όπως βεβαιώνει ο Ράιχ-Ρανίτσκι (1920-2013), ο γνωστότερος ίσως (εβραϊκής καταγωγής) κριτικός της μεταπολεμικής Γερμανίας, ο όρος είχε επιβληθεί ήδη από τη λογοκρισία του Στάλιν, λίγο πριν από τη λήξη του πολέμου και τον χωρισμό των δυο Γερμανιών. Η χρήση του απεικονίζει μια πολύ χαρακτηριστική διάθεση απενοχοποίησης του μέσου Γερμανού και του Γερμανικού λαού από τις γνωστές δικαιολογημένες αμαυρώσεις του παρελθόντος. Μέσα σε μια τέτοια διάθεση, η κριτική επαναπροβάλλει, και οι εκδότες σε όλον τον κόσμο επανεκδίδουν, έργα παλαιότερων σημαντικών συγγραφέων, όπως ο Χανς Φάλλαντα (1893-1947) ή η Άννα Ζέγκερς (1900-1983) που, ίσως κάποτε είχαν λίγο ξεχαστεί, όμως σήμερα αναμεταφράζονται, επαναξιολογούνται και ξαναδιαβάζονται. Όπως είναι γνωστό, οι συγγραφείς αυτοί ασχολούνται με την (σχετικά μικρής έκτασης, αλλά υπαρκτή) εντός της Γερμανίας αντίσταση κατά του Ναζισμού. Ταυτόχρονα, μέσα σε μια τέτοια περιρρέουσα ατμόσφαιρα, σήμερα, γράφονται, διαδίδονται ιδιαίτερα και ίσως υπερεκτιμώνται αντίστοιχης θεώρησης παιδικά βιβλία. Το πιο γνωστό από αυτά είναι το δημοφιλέστατο σε όλες τις χώρες μυθιστόρημα, «Η Κλέφτρα των Βιβλίων», η γνωστή αφήγηση για τη μικρή Γερμανίδα που ενηλικιώνεται στα χρόνια του Γ Ράιχ, του Αυστραλού συγγραφέα Μάρτιν Ζούσακ.

Ακόμα κι όταν οι μνήμες δεν είναι νωπές, ωστόσο εύκολα επικαιροποιούνται και κάποτε σχεδόν αντιστρέφονται. Αν δεχτούμε πως σήμερα το Ισραήλ ακολουθεί μια συγκεκριμένη επιθετική εξωτερική πολιτική, οι ενήλικοι αναγνώστες που φυσικά

ενημερώνονται γι' αυτήν παρακολουθώντας συγκλονιστικές ανταποκρίσεις στα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων, δύσκολα θα δέχονταν την απόλυτη αγιοποίηση των θυμάτων του Ολοκαυτώματος στα βιβλία των παιδιών τους, παρά τον προφανή αναχρονισμό αυτής της λίγο απλοϊκής στάσης. Τέτοια βιβλία «αγιοποίησης» που ίσως ανάγουν τους λογοτεχνικούς ήρωες σε μάρτυρες ενός ενιαίου και απόλυτου Εβραϊσμού, γράφτηκαν αμέσως μετά τον πόλεμο, αλλά σήμερα, ανεξάρτητα από τη λογοτεχνική τους αξία, θα ήταν πολύ λιγότερο δημοφιλή και σίγουρα θα βραβεύονταν μόνο από αμιγώς Εβραϊκές Οργανώσεις και Ιδρύματα.

Το ίδιο θα συνέβαινε και με τα βιβλία που προβάλλουν μόνο την Αντίσταση από την πλευρά της Αριστεράς, στην απόλυτα εξιδανικευμένη της εκδοχή. Τέτοια βιβλία σήμερα δεν θα κινούσαν το ενδιαφέρον, ούτε θα βραβεύονταν, όσο αξιόλογα κι αν ήταν, τη στιγμή μάλιστα που οι ερευνητές στις επιστημονικές, αλλά κυρίως στις εκλαϊκευτικές δημοσιεύσεις τους των κυριακάτικων εφημερίδων, ελληνικών και ξένων, εστιάζουν το ενδιαφέρον και την προσοχή τους στα λάθη και τις αστοχίες που έγιναν από την πλευρά της Αριστεράς, κάποτε ίσως υπεραξιοποιώντας τον εργαστηριακό μεγεθυντικό φακό τους.

Σήμερα βέβαια, μας ενδιαφέρει πολύ λιγότερο ο πόλεμος ως σύγκρουση «ηρωικών» στρατών ή έστω ηρωϊκών μαχητών. Περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αφηγήσεις για απλούς ανθρώπους που δεν διέπρεψαν στο πεδίο της μάχης σκοτώνοντας, αλλά που διακινδύνευσαν τη ζωή τους για να σώσουν άλλους ανθρώπους, μικρούς και μεγάλους, και στάθηκαν δίπλα στα θύματα. Μορφές γυναικείες, όπως της νοσοκόμας, ή της δασκάλας, και ανδρικές, όπως του καθηγητή ή του παπά που φροντίζουν με κίνδυνο της ζωής τους τα θύματα (μικρά παιδιά, συνήθως Εβραίοπουλα) γίνονται οι κεντρικοί ήρωες των βιβλίων αυτών. Αυτοί οι λογοτεχνικοί ήρωες χαρακτηρίζονται απλώς από ανθρωπιά και αισθήματα και δεν φαίνεται να εμφορούνται ιδιαίτερα από συγκεκριμένη αντιναζιστική ή άλλη ιδεολογία. Αναφέρω μόνο το βιβλίο του J. J. Greif, «Παιδιά μου, έχουμε πόλεμο» (Mes enfants, c'est la guerre, Ecole des loisirs, 2002). Πρόκειται για την ιστορία μιας γενναίας νοσοκόμας που αγωνίζεται να σώσει απροστάτευτα παιδιά.

Εδώ πρέπει να θυμίσω επίσης το πολύ γνωστό, παλαιότερο, αυτοβιογραφικό κινηματογραφικό έργο του Γάλλου σκηνοθέτη Louis Malle (1932-1995), *Au revoir les enfants* (1987), από το σενάριο του οποίου δημιουργήθηκε αργότερα το ομώνυμο βιβλίο. Η μορφή του καθολικού μοναχού που διευθύνει το οικοτροφείο και το σχολείο των αγοριών και προσπαθεί να προσφέρει μυστικό καταφύγιο σε τρία Εβραίοπουλα, αλλά εν τέλει καταδίδεται, συλλαμβάνεται και καταλήγει στο στρατόπεδο συγκέντρωσης, επηρέασε πάρα πολύ τους μεταγενέστερους συγγραφείς του εικοστού πρώτου αιώνα, κυρίως αυτούς που απευθύνονται σε παιδιά, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να δούμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας αυτής. Αν και η ταινία στην εποχή της θεωρήθηκε πως αγγίζει τα ευαίσθητα θέματα της γαλλογερμανικής συνεργασίας, των καταδόσεων, κ.λπ., άρα δεν φαινόταν να ενδείκνυται για παιδαγωγική χρήση, σήμερα έχει κερδίσει, δίκαια κατά τη γνώμη μου, το φωτοστέφανο του προοδευτικού παρασχολικού έργου που μάλιστα βοηθάει τον εκπαιδευτικό να εξοικειώσει τους

μαθητές του με τις δυσάρεστες πλευρές της εθνικής τους Ιστορίας, καθώς και με την έννοια της ευθύνης κ.λπ. Αναφέρω μόνο τη σκηνή όπου η μοναχή-αδελφή νοσοκόμος, η επιφορτισμένη με την φροντίδα των δυο Εβραίων μαθητών , προδίδει στους γερμανούς στρατιώτες, χωρίς να πιεστεί ιδιαίτερα και χωρίς να μιλήσει, την κρυψώνα τους, κάνοντας απλώς νόημα με τα μάτια.

Η πρόσληψη της παιδικής Λογοτεχνίας που αναφέρεται στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά ακόμα και η διαχείριση της Ιστορίας εξαρτώνται, λοιπόν, από τις εκάστοτε συγκυρίες και την επικαιρότητα. Τα σχετικά ιστορικά μυθιστορήματα που καθιερώνονται ως παρασχολικά-εφηβικά και προτιμώνται από εφήβους αναγνώστες, είναι αυτά που συνδέουν εντυπωσιακά τα προβλήματα της σύγχρονης ζωής με τα γεγονότα του πολέμου και κάποτε δείχνουν πως όσα συμβαίνουν σήμερα ,απορρέουν από οδυνηρούς αζεκαθάριστους λογαριασμούς εκείνου του ταραγμένου καιρού . Το μυθιστόρημα του Γερμανού συγγραφέα, Γκύντερ Γκρας(1927- 2015), που πέθανε πρόσφατα, το περίφημο «Σαν τον Κάβουρα»(2002), αγγίζει πονεμένα γεγονότα της γερμανικής ιστορίας, αναπαράγοντας στη γενιά των σύγχρονων εφήβων τους ρόλους του θύτη και του θύματος και λειτουργώντας προειδοποιητικά και αφυπνιστικά: στις μέρες μας το «ποτέ πια» δεν φαίνεται, δυστυχώς, καθόλου σίγουρο.

Στο ίδιο πλαίσιο το μυθιστόρημα, «Ο Γερμανός Μουτζαχεντίν ή το ημερολόγιο των αδερφών Σιλλέρ» (2008), του γαλλικής παιδείας Αλγερινού συγγραφέα, Μπουαλέμ Σανσάλ (1947-), ανασύρει τη ζοφερότητα των ναζιστών εγκληματιών πολέμου . Αυτό το σκοτεινό παρελθόν γίνεται μια θανάσιμη αχλύ που λειτουργεί ασφυκτικά και ταυτόχρονα αφυπνιστικά για τους αραβικής καταγωγής νεαρούς ήρωες- γάλλους των παρισινών προαστίων που λίγο πριν, ήταν ανυποψίαστοι και φαίνονταν αρκετά καλά ενταγμένοι (τουλάχιστον ο τραγικότερος από αυτούς) στη σύγχρονη κοινωνικοοικονομική ευρωπαϊκή πραγματικότητα..

Αλλά και η Γάλλική Αντίσταση που κατά το μεγαλύτερο ποσοστό της πραγματοποιήθηκε από μη Γάλλους Ευρωπαίους «εμικρέδες» στο γαλλικό έδαφος, φαίνεται να επηρεάζει τις επόμενες γενιές. Ο συγγραφέας Αλαίν Μπλοτιέρ περιγράφει το γύρισμα μιας ταινίας με θέμα τη ζωή ενός νεαρού αντιστασιακού, του Ουγγροεβραίου Τομά Ελέκ. Τον υποδύεται ως ερασιτέχνης ηθοποιός ένας φαινομενικά ανέμελος έφηβος που εν τέλει ταυτίζεται μαζί του με αυτοκαταστροφικό τρόπο, για να επαληθεύσει πως είμαστε όλοι μέρος της Ιστορίας που κάποτε μας βαραίνει ασφυκτικά. Ακόμα και τα γεγονότα που δεν βιώσαμε εμείς , αλλά οι παλαιότεροι, μας, κληροδοτούν ωστόσο τις έννοιες του τραύματος και της ευθύνης,

Γενικά, θα παρατηρούσαμε πως η επικαιροποίηση της Ιστορίας είναι η πιο εμβληματική λειτουργία που διέπει τα σύγχρονα νεανικά μυθιστορήματα για τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Από την επικαιροποίηση αυτή εκπορεύονται μερικοί άτυποι, αλλά πολύ χαρακτηριστικοί κανόνες ως προς τη διαχείριση του ιστορικού υλικού και, κυρίως, ως προς τη συμμόρφωση του παιδικού βιβλίου με τη λεγόμενη

παιδαγωγική λογοκρισία. Σύμφωνα με αυτούς ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, για να μετουσιωθεί σε υλικό αφήγησης για παιδιά και εφήβους (δέν να) πληροί τις παρακάτω προϋποθέσεις, δηλαδή πρέπει να δείχνει πως...

1. Οι άνθρωποι που αγωνίστηκαν κατά του Ναζισμού στην Ευρώπη ήταν πολλοί και διαφορετικοί, με την έννοια ότι είχαν πολύ διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες.
2. Οι Γερμανοί στρατιώτες, πολίτες, κατακτητές κ.λπ. δεν ήταν όλοι κακοί, αλλά ανάμεσά τους υπήρχαν κάποιοι με ανθρωπιστικά αισθήματα.
3. Αντίστοιχα οι Εβραίοι, και γενικά οι καταδιωκόμενοι, ήταν μεν αθώοι, αλλά δεν ήταν όλοι άγιοι.
4. Η αντίσταση δεν ήταν μόνο ένοπλη, υπήρχαν πολλοί απλοί άνθρωποι που θυσιάστηκαν για να βοηθήσουν τους καταδιωκόμενους, επειδή διέθεταν μεγαλοψυχία και καλοσύνη.
5. Δυστυχώς, δεν μπορούμε να πούμε με απόλυτη σιγουριά πως στο μέλλον, στον εικοστό πρώτο αιώνα, δεν θα ξαναυπάρξουν θύτες και θύματα. Αρα πρέπει όλοι να επαγρυπνούμε και να είμαστε ανοιχτοί στη διαφορετικότητα, μακριά από δογματισμούς..

Θα ήταν, ίσως, ενδιαφέρον να δούμε με ποιον τρόπο εφαρμόζονται οι παραπάνω συνθήκες σε ένα πολυμεταφρασμένο, βιβλίο για παιδιά, γραμμένο από έναν εξαιρετικά δημοφιλή και πολυβραβευμένο συγγραφέα του καιρού μας. Θα επιχειρήσουμε μια πολύ σύντομη ανάγνωση του έργου του E.E. Schmitt, «Το Παιδί του Νόε» (2004).

Β. Πώς δει Ιστορίαν δια παιδιάς συγγράφειν: Η συμβολοποίηση της Ιστορίας από τον E. E. Schmitt .

Ο Γάλλος σύγχρονός μας συγγραφέας, Erich-Emmanuel Schmitt (1960-) είναι πολυμεταφρασμένος και πολύ γνωστός σε όλον τον κόσμο. Είναι πολυγλωσσικός και με συγγραφή πρωτεύουσα, αφού δημιουργεί θεατρικά έργα, νουβέλες, διηγήματα, μυθιστορήματα, σενάρια για κινηματογραφικά έργα, βιβλία για ενηλίκους, βιβλία για παιδιά. Έχει κατορθώσει να κερδίσει την αγάπη ενός ευρύτατου κοινού, μαζί με την επιδοκιμασία των κριτικών που γράφουν στον περιοδικό τύπο, αλλά και την προσοχή της επιστημονικής – ακαδημαϊκής κριτικής. Εδώ ας θυμίσουμε πως δεν είναι ο κανόνας να συμφωνούν και να εναρμονίζονται τα τρία παραπάνω στοιχεία!

Πριν λίγο καιρό (Φεβρουάριος 2015), ένα πρόσφατο θεατρικό έργο του παραγωγικότερου συγγραφέα, σχετικό με τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, παρουσιάζεται στο Theatre du Nouveau Monde στο Μόντρεαλ. Είναι το γνωστότερο «Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ» σε διασκευή δική του. Στην πρώτη σκηνή του έργου, καθώς και στην τελευταία, παρουσιάζεται ο πατέρας της ηρωίδας, ο μοναδικός επιζήσας από την οικογένεια, μετά το τέλος του πολέμου, τη στιγμή που ανακαλύπτει, το ημερολόγιο της νεκρής του κόρης, το παίρνει στα χέρια του και το διαβάζει συγκινημένος, πραγματοποιώντας, ως επαρκής αναγνώστης που βρισκόταν τόσο κοντά της κι έζησε

κι ο ίδιος τη φρίκη, μια υποδειγματική και συναισθηματικά φορτισμένη ανάγνωση... Ωστόσο επί σκηνής δεν παρουσιάζεται, φυσικά, ο πραγματικός κύριος Φρανκ, αλλά ο ηθοποιός που τον υποδύεται. Με τον τρόπο αυτό ολόκληρη η παράσταση παρουσιάζεται σαν ένα είδος «δραματοποιημένης ανάγνωσης». Προβάλλεται, λοιπόν, μια ανάγνωση «συμβολοποιημένη» που υποδηλώνει πως τα γεγονότα που δεν τα ζήσαμε, τα αναπαράγουμε όμως, τα μελετούμε, τα αφηγούμαστε και τα κρίνουμε, ενώ έχουν για πάντα στοιχειώσει το λεγόμενο «φαντασιακό» μας σύμπαν, ανεξάρτητα από τις ιστορικές μας γνώσεις. Έχουν κυλήσει χρόνια από τότε που διαδραματίστηκαν αυτά τα τραγικότερα γεγονότα και ο κάθε θεατής, όπως και ο ίδιος ο θεατρικός συγγραφέας, μπορεί να πραγματοποιήσει τη δική του ανάγνωση, τη δική του πρόσληψη που θα φέρνει τη σφραγίδα του καιρού και της γενιάς του...

Ο Schmitt έχει καταγράψει τη δική του πρόσληψη των γεγονότων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τη δική του διαχείριση του ιστορικού υλικού *ad usum delphini*, δημιουργώντας το 2004, το παιδικό ιστορικό του μυθιστόρημα «Το Παιδί του Νώε». Αρχίζει και πάλι την ιστορία του μετά το τέλος του πολέμου. Το κύριο μέρος της πρωτοπρόσωπης αφήγησης είναι οι αναμνήσεις του μικρού πρωταγωνιστή. Ο τίτλος, όπως και η αρχική εικονογράφηση του εξωφύλλου στη γαλλική έκδοση, (ένας καθολικός ιερέας δίπλα σε ένα αγόρι που φοράει το κίτρινο αστέρι), προδιαθέτει τον αναγνώστη για να παρακολουθήσει μια ακόμα αφήγηση σχετική με τη ζωή ενός καταδιωγμένου Εβραίου που βρίσκεται καταφύγιο σε ένα φιλόξενο χριστιανικό Οικοτροφείο ως προστατευόμενος ενός θαρραλέου καθολικού παπά. Προς την κατεύθυνση αυτή φαίνεται να συνηγορεί και η διπλή(ή μάλλον τριπλή) αφιέρωση στην αρχή του βιβλίου. «Στον φίλο μου Pierre Perelmuter, η ιστορία του οποίου ενέπνευσε εν μέρει αυτό το αφήγημα. / Στη μνήμη του Andre, εφημέριου της ενορίας Σεν-Ζαν Μπατίστ, στο Ναμύρ, και σε όλους τους Δίκαιους των Εθνών». Ωστόσο η ουσιαστική αιτιολόγηση του τίτλου γίνεται στη μέση του βιβλίου, όταν ο αναγνώστης έχει ήδη διαβάσει αρκετές σελίδες, όπως θα δούμε παρακάτω.

Ηδη, η επίδραση της ταινίας του L. Malle που αναφέραμε, φαίνεται αρκετά καθαρά, κυρίως ως προς την επιλογή των κεντρικών ηρώων, αλλά και του σκηνικού που είναι βέβαια το καθολικό οικοτροφείο. Όμως τα δυο έργα τα χωρίζει σχεδόν μια εικοσαετία κι ακόμα κι αν οι αφηγήσεις μοιάζουν και μάλιστα μερικές σκηνές του μυθιστορήματος θυμίζουν τις σκηνές της ταινίας, οι στόχοι και οι ιδεολογικές φορτίσεις διαφέρουν.

Το έργο του Σμιτ γράφεται σε μια εποχή απροσδόκητης αναβίωσης του Φονταμενταλισμού και της πραγματοποίησης πολέμων και εγκλημάτων στο όνομα της θρησκείας. Είναι μέρος μιας τριλογίας μικρών έργων που φαίνεται να μην έχουν φανερή σχέση μεταξύ τους. Υπάρχει ωστόσο πάντα ένας νεαρός ήρωας που βιώνει πολύ δύσκολες συνθήκες, απομακρύνεται από τους γονείς του και έρχεται αντιμέτωπος με μεταφυσικά ερωτήματα, γύρω από την ύπαρξη, τη δύναμη και την ηθική του ίδιου του θεού, σε σχέση με όσα τρομερά συμβαίνουν στους ανθρώπους. Στο έργο «Ο κύριος Ιμπραήμ και τα άνθη του Κορανίου», ο μικρός εγκαταλελειμμένος ήρωας πραγματοποιεί ένα ταξίδι αναζήτησης και αυτογνωσίας, στο πλευρό του καλοσυνάτου Ιμπραήμ που ανήκει σε μουσουλμανική αίρεση. Στο εξαιρετικά δημοφιλές έργο «Ο

Οσκαρ και η κυρία με τα ροζ» (ο ελληνικός τίτλος έγινε «Αγαπητέ Θεέ») το βαρύτατο άρρωστο αγοράκι που έχει μεγαλώσει πολύ μακριά από κάθε θρησκεία, επινοεί, με την προτροπή της εμπνευσμένης «Θείας Ροζ» τον δικό του θεό και του γράφει γράμματα. Στο μυθιστόρημα που μας απασχολεί, ο μικρός Ζοζέφ αναρωτιέται πού βρίσκεται ο θεός τις τόσο φοβερές στιγμές κι ακόμα κι όταν αργότερα γίνεται ειρήνη και ξαναβρίσκει τους γονείς του, έχει πολλές αμφιβολίες για το εάν θέλει να παραμείνει στην εβραϊκή θρησκεία.

Σε μια εποχή φονταμενταλισμού και αναβίωσης ιδεολογιών μίσους, ο συγγραφέας βάζει τον ήρωά του, τον εξιδανικευμένο καθολικό πατέρα-Πονς, να λέει «Μια θρησκεία δεν είναι ούτε αληθινή, ούτε ψεύτικη, απλώς προτείνει έναν τρόπο ζωής...». Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε «το ίδιο κάνει και μια ιδεολογία». Στο όνομα των θρησκειών, των ιδεολογιών, των διαφόρων –ισμών και κυρίως των επιθετικών εθνικισμών έγιναν τόσα πολλά εγκλήματα και μαζί καταστράφηκαν σπουδαία έργα πολιτισμού. Οι αποικιοκράτες σκότωναν τους Ιθαγενείς της Αφρικής και λουδορούσαν τα αγάλματά τους, οι Ναζί έκαιγαν τους Εβραίους και τις συναγωγές τους, οι Αμερικανοί θεωρούσαν άγριους τους αυτόχθονες Ινδιάνους, τους έπαιρναν τη γη και κατέστρεφαν τα έργα τους. Ο πατέρας Πονς έχει ζήσει τα παιδικά του χρόνια στο Κογκό, όπου οι λευκοί περιφρονούσαν τον εκεί πληθυσμό. Τότε άρχισε μια συλλογή με αντικείμενα αφρικανικής τέχνης. Στα χρόνια του Ναζισμού διασώζει με ευλάβεια και προσοχή τα λατρευτικά εβραϊκά αντικείμενα. Αργότερα στα χρόνια του σταλινισμού, θα αρχίσει μια συλλογή με ρωσικά ποιητικά κείμενα καταδιωγμένων. Σε άλλες εποχές θα συλλέγει με ευλάβεια αντικείμενα από τους Ινδιάνους της Αμερικής, από το λαό του Βιετνάμ, από τους μοναχούς του Θιβέτ... Ο συλλέκτης πατέρας Πονς δεν είναι μόνο σωτήρας των καταδιωγμένων ανθρώπων. Προβάλλεται επίσης ως ένα είδος «διασώστη» των πολιτισμών. Πριν πολλά χρόνια, ακριβώς εκείνη την εποχή για την οποία μιλάει το έργο που μας απασχολεί, ο καταδιωγμένος από τον Ναζισμό Walter Benjamin, μανιώδης συλλέκτης ο ίδιος, θεωρούσε τις συλλογές μεγάλα κομμάτια πολιτισμού. Ο πατέρας Πονς εξηγεί πως ο πρώτος συλλέκτης-πρότυπο ήταν ο βιβλικός ήρωας, ο Νώε. – Πρέπει, λοιπόν, να διαβάσουμε αρκετές σελίδες του βιβλίου για να κατανοήσουμε σε βάθος τον τίτλο του και τη φανερό διάθεση του συγγραφέα για επικαιροποίηση της Ιστορίας..

Ο πατέρας Πονς εξηγεί πως «ο Θεός δεν αναμειγνύεται στις υποθέσεις των ανθρώπων». Οι ίδιοι οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι για τις επιλογές τους. Στις τελευταίες σελίδες του μυθιστορήματος, έχουν περάσει ήδη πενήντα χρόνια από τη λήξη του πολέμου. Ο μικρός Ζοζέφ επέλεξε εν τέλει να γίνει ένας εύπορος έμπορος και να διατηρήσει την εβραϊκή του ιδιότητα έχοντας μια χλιαρή σχέση με τη θρησκεία και μια μετριοπαθή στάση απέναντι στα γεγονότα που αφορούν το Ισραήλ. Αντίθετα ο αδερφικός του φίλος Ρούντυ, σύντροφός του στο οικοτροφείο της σωτηρίας τους, επέλεξε να κατοικήσει στο Ισραήλ, έχει μάθει να ζει μέσα στη διαρκή ένταση με τους Παλαιστίνιους και θα φαινόταν φανατισμένος σιωνιστής στα μάτια του Ευρωπαίου αναγνώστη. Κάποια στιγμή οι δυο φίλοι παρακολουθούν μια άγρια χειροδικία ανάμεσα σε δυο αγόρια, έναν Εβραίο κ έναν Παλαιστίνιο, στα σύνορα Ισραήλ-

Παλαιστίνης. Αναβιώνοντας την παλιά συνήθεια του πατέρα Πονς που μετά τον θάνατό του έχει ανακηρυχθεί «Δίκαιος των Εθνών», ο Ζοζέφ μαζεύει τα πράγματα που έπεσαν από τους δυο αντιπάλους: ένα εβραϊκό κίπα κι ένα παλαιστινιακό μαντήλι. Η ιστορία συμβολοποιείται και επικαιροποιείται με τρόπο εφιαλτικό.

Ο συγγραφέας, αν και Γάλλος, έχει επιλέξει την Βελγική υπηκοότητα και κατοικεί στο Βέλγιο. Τιμώντας τη χώρα που τον φιλοξενεί και του έχει προσφέρει μεγάλες τιμές (ακόμα και φορολογικές ελαφρύνσεις!) διάλεξε να ξετυλίξει στο δικό της έδαφος την αφήγησή του για τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο γύρω από το πραγματικό-ιστορικό πρόσωπο του Πατέρα Πονς. Εδειξε την εξευγενισμένη εικόνα μιας χώρας που αγωνίζεται συνολικά κατά του Ναζισμού, ανεξάρτητα από ταξικές και ιδεολογικές διαφορές. Στην αντίσταση και στη διάσωση των καταδιωγμένων συμμετέχουν πολλά διαφορετικά πρόσωπα. Ένας κόμης και μια γλυκύτατη κόμισσα, άνθρωποι «ευγενικής καταγωγής» προσφέρουν προστασία στον μικρό Ζοζέφ εκπροσωπώντας τους αριστοκράτες του Βελγίου. Είναι ιστορικά βεβαιωμένο πως, πράγματι, κάποιοι από αυτούς αγωνίζονταν πράγματι κατά του Ναζισμού, στο όνομα της πατρίδας και του βασιλιά τους.

Ο συγγραφέας παρουσιάζει ακόμα την ηρωϊκή πανάσχημη δεσποινίδα Μαρσέλ, την πρώτη γυναίκα φαρμακοποιό στη χώρα της, άθρη και με βαθύτατη ανθρωπιά κι αποτελεσματικότητα που για να σώσει τα παιδιά, εκβιάζει τις διορισμένες αρχές, συνεργάζεται με τον καθολικό ιερέα, κάνει προσπάθειες υπεράνθρωπες και τέλος, όταν συλλαμβάνεται και βασανίζεται τις τελευταίες μέρες πριν την απελευθέρωση, χωρίς να ομολογήσει τίποτα, μέχρι τη στιγμή του μαρτυρικού θανάτου της. Στα σύγχρονα παιδικά βιβλία οι ήρωες δεν χρειάζεται να είναι ωραίοι, ούτε να παρουσιάζονται πάντα εξιδανικευμένοι!

Ο συγγραφέας εξαίροντας και έμμεσα εξυμνώντας τη χώρα που τον φιλοξενεί, μελέτησε την Ιστορία της και κατόρθωσε να μην παραβεί τον πρώτο κανόνα της παιδαγωγικής διαχείρισης του ιστορικού υλικού, να δείξει δηλαδή ένα είδος πλουραλισμού ως προς τη σκιαγράφιση των ανθρώπων που έλαβαν μέρος στα γεγονότα και χαρακτηρίζονται ως αντιστασιακοί.

Ο δεύτερος και ο τρίτος κανόνας είναι αρκετά ευκολότεροι. Ο συγγραφέας περιγράφει τον «Χοντρο-Ζακ» τον «εβραίο προδότη που κυκλοφορεί με αυτοκίνητο της Γκεστάπο» και δουλειά του είναι να «δείχνει στους Ναζί τους Εβραίους που αναγνωρίζει», ώστε να συλληφθούν. Παλιότερα παιδικά βιβλία δεν θα έδειχναν έναν τόσο αρνητικά σκιαγραφημένο ήρωα που να ανήκει στον λαό των καταδιωκόμενων, ωστόσο ο συγγραφέας δεν βρίσκεται μακριά από την ιστορική πραγματικότητα.

Ο Schmitt φανερά επηρεασμένος από την κινηματογραφική σκηνή του Louis Malle, όπου τα αγόρια του οικοτροφείου πλένονται στα ντους κι όπου τα εβραϊόπουλα τρέμουν μην αποκαλυφθεί η ταυτότητά τους, λόγω της περιτομής, επινοεί μια διαφορετική εξέλιξη. Τα αγόρια που μένουν στο οικοτροφείο του πατέρα Πονς είναι όλα Εβραϊκής καταγωγής και μια μέρα του καλοκαιριού, μετά από ένα ποδοσφαιρικό

παιχνίδι, παίζουν με το νερό στα ντους, Ξαφνικά παρουσιάζεται ένας ξανθός Γερμανός αξιωματικός που πραγματοποιεί έρευνα! Ας αφήσουμε τον νεαρό αφηγητή να περιγράψει τη δραματικότερη σκηνή.

«Ο αξιωματικός μας επιθεώρησε. Από ένστικτο μερικοί κάλυψαν τα γεννητικά τους όργανα-μια κίνηση φυσικής συστολής που, δυστυχώς, δεν έγινε τόσο έγκαιρα ώστε να μη φανεί σαν ομολογία ...Είχε μόλις αποκαλύψει την ταυτότητά μας. ...Απ έξω, ακούστηκαν βήματα, μπότες στο πάτωμα, σιδερικά..... Ο αξιωματικός με την γκριζοπράσινη στολή όρμησε στην πόρτα και την μισάνοιξε.” –Δεν είναι εδώ. Ψάξτε αλλού. Schnell!” Οι στρατιώτες έφυγαν».

Ο Γερμανός αξιωματικός της αφήγησής μας ανήκει βέβαια στη Βέρμαχτ κι όχι στα SS, όπως δείχνει και το χρώμα της στολής του ,κι είναι τόσο καλός, ώστε φτάνει στο σημείο να δώσει στον ιερέα ένα νόμισμα για να κεράσει τα παιδιά καραμέλες και τους κλείνει με νόημα το μάτι, πριν φύγει! Δεν ξέρω πόσο πειστική ή αληθοφανής είναι η όλη σύλληψη, πάντως είναι προφανής η συμμόρφωση ενός πολύ καλού συγγραφέα με τους κανόνες της πολιτικής ορθότητας και της παιδαγωγικής λογοκρισίας, έστω κι αν αυτές παρουσιάζονται στην ευγενέστερή τους μορφή. Με τον τρόπο αυτόν το βιβλίο φαίνεται σύγχρονο και κατάλληλο να διαβαστεί από παιδιά διαφορετικής εθνικότητας.

Ανακεφαλαιώνοντας θα λέγαμε πως η λογοτεχνική διαχείριση του ιστορικού υλικού που προέρχεται από τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο βασίζεται στην επικαιροποίηση και τη συμβολοποίηση του παρελθόντος. Οι παλιοί εθνικισμοί έχουν αποσυρθεί, στη θέση τους όμως διακρίνουμε μια χαρακτηριστική συμμόρφωση με την πολιτική ορθότητα και με ένα είδος εξευγενισμένης παιδαγωγικής Λογοκρισίας. Υπάρχει μια πειθαρχία στους κανόνες της σύγχρονης παιδαγωγικής, και έκδηλος σεβασμός στις εθνικές ευαισθησίες όλων. Ωστόσο μερικές φορές ο τελευταίος συμπίπτει αρκετά με τον έκδηλο σεβασμό στους νόμους της αγοράς. Το παιδικό βιβλίο, ακόμα και το ιστορικό μυθιστόρημα, δεν παύει να είναι αντι-κείμενο που η διάδοσή του σε όλον τον κόσμο εξαρτάται από τους νόμους αυτούς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Blottière A. Τόμι, (2009), Πόλις, 2012.

Fallada, H. Μόνος στο Βερολίνο (1946) , Πόλις, 2008

Grass, G. Σαν τον κάβουρα, Οδυσσέας, 2002.

Greif, J J. Mes enfants c'est la guerre, Ecole des Loisirs, 2002

Malle L. Au revoir, les enfants, Folio. 1994 (Το σενάριο της ομώνυμης ταινίας)

Reich-Ranitscy, Η ζωή μου, Ινδικτος, 2011

Seghers,. A. Ο έβδομος σταυρός (1946) , Κέδρος, 2008.

Schmitt, E. E. Ο Κύριος Ιμπραήμ και τα άνθη του Κορανίου, Opera, 2010

- Αγαπητέ Θεέ,Opera, 2012

-

- Το παιδί του Νώε, Opera,2007

B. ΜΕΛΕΤΕΣ

Berger S., Rising like a phoenix... The Renaissance of National History Writing in Germany and Britain since the 1980, στο Berger S- C Lorenz, Nationalizing the Past, E.S.F., 2010, 426-451.

Kluge A –Williams B.E., Re-examing the Holocaust through Literature, 2009

Κόκκινος Γ. Η σκουριά και το πυρ. Προσεγγίζοντας τη σχέση Ιστορίας, τραύματος και μνήμης, Gutenberg, 2012.

Παληκίδης Α (επιμ.) Κριτικές Προσεγγίσεις του Ναζιστικού Φαινομένου, Επίκεντρο, 2013

Zervou A. The Mnesterophonia and the Game of Receptions, στο M. Christopoulos (ed.), Crime and Punishment in Homer, Ithaca, 2015, 327-356.

Ζερβού Α. Σημερινά Παιδικά βιβλία για τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Ναζισμό- Δευτερογενής μνήμη και τεχνικές Αφήγησης ,στο Γ. Παπαντωνάκης (επιμ.) Εξουσία και δύναμη στην Παιδική Λογοτεχνία, Πατάκης, 2010, 314-330.

Ζερβού Α. Εφηβικά βιβλία για τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Ναζισμό- Οροι πρόσληψης και διαχείρισης του ιστορικού υλικού για νεαρούς ενηλίκους, στο Μ Κανατσούλη (επιμ.) Σύγχρονη Εφηβική Λογοτεχνία, Πατάκης, 2011, 88-108.